

ZORNOST U NASTAVI VJERONAUKA

REFIK ČATIĆ

Vjera prožima cjelokupnu ličnost. Ona je duhovno opredjeljenje koje najizravnije utječe na razvijanje i oplemenjivanje intelekta, emocija, volje i karaktera. Vjerski sadržaji su posebno značajni u formiranju uvjerenja i stavova zbog čega je vjera značajan odgojni činitelj u odgoju i obrazovanju.

U suvremnim nastavnim sistemima vjera se izučava pod različitim naslovima i sa različitim fondom nastavnih sati, ali sa primarnim odgojnim zadatkom, jer vjera odgaja svim svojim vrijednostima. U nekim je školama ona je dosadna i nemotivirajuća, jer dominira frontalni oblik rada koji se iscrpljuje u memoriranju sura i tumačenju Kur'ana. U takvoj nastavi dominira verbalizam i potpuna pasivizacija učenika. S druge strane nastava vjeronauke u nekim školama izvodi se prema suvremenim didaktično-metodičkim zahtjevima uz obilnu upotrebu prikladnih nastavnih metoda i sredstava. Nastavnici u ovakvoj nastavi nisu dominantni faktor, jer se učenici maksimalno uključuju u nastavni proces. Takva nastava uvažava učenike, njegovo samostalno mišljenje, njegove izražajne sposobnosti i prihvaća ga kao partnera.

Tradicionalna didaktika naglašavala je govor nastavnika kao sredstvo prijenosa informacija. Činjenica je da čovjek tek govorom može

operirati svojim znanjem, odnosno da sve ono što vidi, čuje, opipa, učini, putem jezika pretvara u jezički kod. Da bi riječ bila osnova spoznaje, ona svoj oslonac mora imati u iskustvu učenika. U nastavnoj praksi se često dešava da učenik ne može oživjeti sliku realnosti jer riječi kao prijenos informacija nisu naslonjene na iskustvo učenika (predstavljaju "ljusku bez sadržaja", pa takvu nastavu nazivamo verbalizmom).

Nastava vjeronauke je specifičan predmet gdje je riječ osnova za stjecanje spoznaje. Kako je kroz historiju ove nastave riječ apsolutizirana i kako je "prenošenje poruka" postala jednosmjerna komunikacija, to se i javljaju teoretičari koji zagovaraju nove pristupe u nastavnom procesu. Na osnovu pozitivne pedagoške prakse oni razvijaju didaktičku teoriju.

DIKAKTIČKI PRINCIPI

Suštinu efikasne nastave čine didaktički principi. Oni čine teorijsku osnovu uspješne nastavne prakse i izvode se na temelju naučne analize. Drugim riječima nastavna je praksa ishodište didaktičkih spoznaja a didaktički principi su samo generalizacija odnosa i postupaka u efikasnoj nastavnoj praksi. Kroz historiju školstva didaktički principi su

održavali stupanj razvoja društva. Danas se smatra da didaktički principi moraju objektivno zahvaćati nastavnu praksu i na temelju valjane teorije istu unapređivati.

U suvremenoj didaktici nema jedinstvenog gledanja na broj didaktičkih principa i formuliranje njihovih sadržaja. U engleskom govornom području se i ne operira sa terminom didaktičkih princip, ali se u nastavnoj praksi uvažavaju teorijske postavke koje oni nazivaju nastavna strategija, a koje nisu ništa drugo nego didaktički principi pretočeni u regulatore nastavnog procesa.

Raznolika su shvaćanja o broju i formulaciji didaktičkih principa, što je posljedica različite nastavne prakse ili pak tendencija da se neki principi sažimaju. Kao osnovne smjernice nastavnog procesa didaktički principi nisu samostalne izolirane kategorije. Tek u svom jedinstvu i suprotnosti oni imaju pravu vrijednost. Tako princip sistematičnosti sam za sebe nema vrijednost, ako nije u jedinstvu sa principom svjesnosti, primjerenosti i zornosti.

Od brojnih principa princip zornosti ima najdužu pedagošku tradiciju. Još u drevnoj Grčkoj se primjenjuju nastavna sredstva. Aristotel tumači da učenicima treba pokazati predmete i pojave ili ih crtati i na osnovu toga formirati predodžbe. U doba humanizma i renesanse sve se više ističe potreba promatranja i induktivnog zaključivanja. Leonardo da Vinci zagovara zornu nastavu. On smatra da znanje počinje percepcijom a da je pokus pravi učitelj. Slično razmišlja Rable, Campanela, Nor i dr.

PRINCIP ZORNOSTI

Nagli razvoj prirodnih nauka (Kopernik, Galilej), doprinio je da se u pedagoškoj praksi sve više zahtijeva zornost. Tome najveći doprinos daje češki pedagog Jan Amos Komenski. On je utemeljitelj moderne didaktike gdje je zornost ili "zlatno pravilo" osnovni postulat. Za razliku od skolastičkog verbalizma, gdje djeca uče i spoznaju svijet "tuđim očima i tuđom glavom", on zagovara promatranje i pokus kao izvor spoznaje a indukciju kao temeljnu nastavnu metodu. Naime, Komenski

razvija svoju koncepciju na teoriji senzualizma što se lijepo vidi iz sljedećeg: "Prvo saznanje uvijek počinje od čula (jer nema ničega u saznanju što ranije nije bilo u čulima); zašto bi onda nastava počinjala riječima a ne poznavanjem stvari? I tek kad se stvar pokaže, dolazi govor koji opširnije objašnjava stvar." (Velika didaktika, str. 149.)

Komenski zagovara da se učenicima sve iznese pred čula - vidljivo - čulu vida, što se čuje - čulu sluha, što mirišemo - čulu mirisa, što je opipljivo - čulu dodira, a što više čula mogu u isti mah nešto osjetiti, treba to iznijeti pred više njih odjednom. Kako dalje tvrdi Komenski čulom se saznanju vjeruje bez pogovora, što ilustrira Plautovom izrekom: "Više vrijedi jedan svjedok koji je vidio nego deset svjedoka koji su čuli", odnosno, Horacijevim stihovima: "Sporije uzbuđuju dušu riječi koje su ušle u nju na uši nego ono što su pouzdane oči vidjele i što gledalac sam prima u svoju dušu."

Sa stanovišta vjerske didaktike ovaj princip Komenski ovako tumači: "Ako neko posumnja da se sve može iznijeti pred čula, pa čak i ono što je duhovno i udaljeno (ono što je na nebu ili u paklu ili u prekomosim krajevima), treba da se sjeti da je Božijom voljom sve stvoreno u tolikom skladu da se nadzemaljsko u potpunosti može prikazati zemaljskim, udaljeno onim što nam je pred očima i nevidljivo vidljivim." (V. didaktika, str. 151.)

Nastavni sadržaji predmeta vjeronauke su pretežno apstraktne naravi i samim tim oslonjeni na govornu informaciju, koju gdje god je to moguće treba potrijepiti vizualizacijom ili nekim drugim oblikom senzualizacije. Učenici u toku nastavnog procesa, pa i u nastavi vjeronauke trebaju stjecati jasne i konkretne percepcije o vanjskom svijetu, kao prvoj pretpostavci spoznaje. Posmatranje je pretpostavka apstraktnom mišljenju koje dominira u vjeronauci, što se u didaktici definira kao princip "od konkretnog ka apstraktnom". Ovaj se princip može ovako prikazati:

1. (k-a) (k-a) (k-a)... obrada pojedinih nastavnih jedinica;
2. k—————a obrada pojedinih tema.

Dakle, obrada pojedinih nastavnih jedinica karakterizira put od konkretnog ka apstraktnom, dok u obradi većih nastavnih kompleksa, kakve su teme, u prvoj fazi dominira konkretnost a kasnije se sve više apstrahuje.

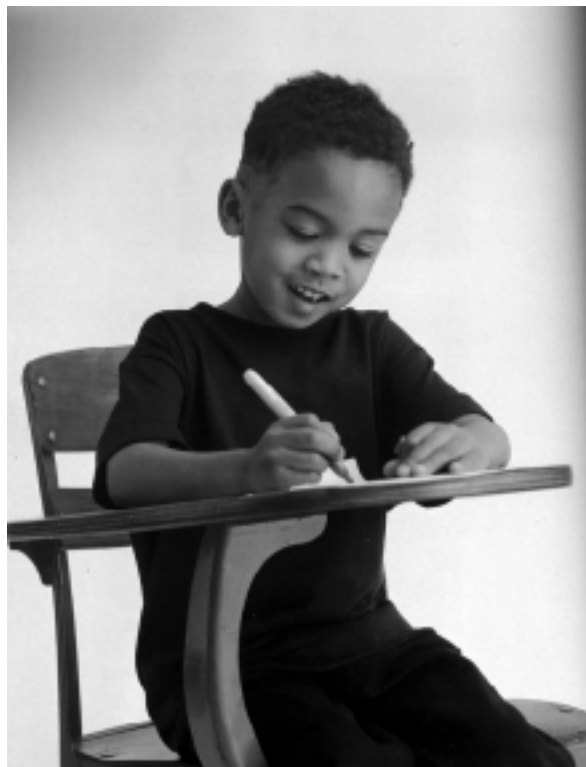
Zornost nije imperativ samo induktivnog pristupa u spoznaji, naprotiv mnoga pravila i zakone možemo jedino zornošću potvrditi. Generalizovana znanja i novi eksperiment mogu apstrakcije izvedene induktivnim pristupom potvrditi a pritom je opet zornost neizbježna.

Zornost ne treba apsolutizirati kao što je bilo primjera u pedagoškoj praksi. U vrijeme progresivne pedagogije škole su bile pretrpane raznim predmetima, učilima i slikama. Djeci se pokazivalo i što je trebalo i što nije trebalo. U našoj nastavnoj praksi također susrećemo primjere da se učenicima predočavaju predmeti i pojave o kojima oni imaju potpune predstave (zar je potrebno djetetu sa sela pokazivati kravu, ovcu, kokoš i sl., kada se ono svakodnevno susreće sa njima).

S druge strane zornost nije uvijek optimalna jer bi promatranje nekih predmeta i pojava iziskivalo previše vremena, ili bi bilo opasno po zdravlje učenika, ili bi samo posmatranje unijelo samo zbrku pa bi u tim slučajevima bilo prikladnije upotrebljavati didaktički oblikovana sredstva (modeli, makete, slike, dijafilmovi...). Kao što veli V. Poljak: "Zato treba naglasiti da je zornost potrebna u tolikoj mjeri da učenici u svojoj svijesti akumuliraju dovoljnu kvantitetu činjenica kao materijalnu osnovu na temelju kojih prelaze dalje na apstrakcije, odnosno generalizacije". (Didaktika, str. 202.)

Zornost u nastavi ima spoznajnu i psihološku funkciju. Sa stanovišta spoznajne funkcije zorna nastava je orijentirana na usvajanje konkretnih predstava potrebnih da učenici formiraju pojmove, zakone, principe, pravila. Pretjerivanje sa zornim predločavanjem može otežati generalizacije, jer se učenici razvodne u različitim sadržajima i ne primjećuju bitne značajke predmeta i pojava.

Zornost se najbolje postiže u prirodnoj ili društvenoj sredini, što često nije moguće zbog udaljenosti ili što se te pojave događaju u vrijeme kada ih učenici ne mogu neposredno posmatrati. Zbog toga se u nastavnom procesu pribjegava

donošenju dijelova izvorne stvarnosti u školske prostore. Zorno vrijednosti različitih izvora u školi E. Dale (izvor; Armbruster i dr., 1978. str. 128) prikazuje u obliku piramide gdje su u podnožju neposredna iskustva u izvornoj stvarnosti, a na samom vrhu verbalni i vizualni simboli.

NASTAVNI METODI

U suvremenoj didaktičkoj literaturi didaktički oblikovani izvori i komunikacijska sredstva nazivaju se nastavni mediji, odnosno sredstva za prijenos informacija. Prema intenzitetu podražaja I.V. Edling nastavne medije dijeli u četiri skupine: akustična iskustva, neposredna iskustva sa ljudima, neposredna iskustva sa objektima i razna vizualna iskustva.

Najveći intezitet podražaja su iskustva koja pruža međuljudska komunikacija (sociodrama, igranje uloga), u sferi direktnih iskustava najveći su podražaji u sferi direktnih iskustava sa objektima iz prirodne stvarnosti, dok su najniži podražaji u sferi akustičnih podražaja koje iniciraju riječi i vizualnih koji su u formi raznih simbola, znakova i brojeva. U nastavnoj praksi se često koristi istovremeno više medija koji se

međusobno dopunjavaju, pa takav pristup zovemo multimedijalnost odgoja i obrazovanja.

Koliko su nastavni mediji važni u suvremenoj nastavi, to govori podatak da se danas u sklopu didaktike izučava posebna disciplina - didaktika amedija koja proučava didaktično oblikovanje, izradu, izbor i korištenje raznih medija u odgojno-obrazovnom procesu. Kako je nastava vjeronauke školski predmet, to je nužno da i nastavnici vjeronauke prate dostignuća ove specijalne didaktike i da ih primijenjuju u neposrednom nastavnom radu.

Audiovizuelni mediji su sve prisutniji u nastavnom procesu, gdje se uz različite oblike usmene i pisane komunikacije slikovno predočavaju različiti didaktički sadržaji. Kako se u nastavi vjeronauke mogu predočavati različiti sadržaji u smislu potvrde Božije istine, to bi nam trebalo mnogo prostora da se bavimo tim varijacijama, zato ćemo u ovom radu naznačiti zornost putem likovnog izraza, odnosno crtanjem i primjenom školske table.

Zabrana kulturnog obožavanja slika u islamu se kod nekih nastavnika jednostavno tumači kao zabrana bilo kakvog likovnog izražavanja i citiranja u nastavi. Ako bi se prihvatila ovakva praksa, komunikativno posredovanje vjere upućeno na likovnu ilustraciju bilo bi osiromašeno. Putem zornih pripovijesti i slikovnih usporedbi vjeronauka može biti mnogo zanimljivija nego kada se isključivo orijentira na suhoparnu riječ. U prvom redu potrebno je naglasiti vrijednost crteža u vjeronauci. Prema E.J. Korherru didaktičke varijante crteža mogu biti sljedeće:

1. govorni crtež - jednostavni simbolički oblici koji oličuju osnovnu misao izlaganja,

2. pojedinačni crteži - koji na tabli vizualiziraju pojedine elemente, pojmove i misli,
3. poticajni crteži - koji služe pripremanju terena za novu misao ili novi pojam,
4. radni crtež - koji se odnosi na radne zadatke koje trebaju rješavati pojedini učenici,
5. crteži sa nedostatkom - gdje učenici trebaju ispravljati ili dopuniti crtež,
6. cjeloviti crteži - koji u obliku cjelovitog panoa ilustriraju jednu nastavnu jedinicu,
7. relacijski crtež - koji ukazuje na odnose između pojedinih elemenata,
8. tekući crtež - jednostavni, stilizirani oblik toka sadržajnih elemenata - ono što je u pogledu sadržaja glavno.

Potrebno je naglasiti da je crtež u nastavi efikasniji ako nastaje pred očima učenika i ako ga svi mogu razumjeti.

U nastavi vjeronauke princip zornosti kroz formu dječijeg likovnog izraza ima posebnu vrijednost u aktivizaciji učenika i doživljajnosti nastave. Ovo je potrebno bitno na nižim uzrastima gdje djeca uče radeći. Upotreba gline, kolaž papira i sličnih materijala u pojedinim dionicama nastavnog sata može itekako nastavu vjeronauke učiniti zanimljivom i djeći privlačnom.

Djeca na nižem uzrastu vole rad sa didaktičkim sredstvima, vole igru i zato je dužnost vjeroučitelja da ih aktivira kroz razne kreativne igre - pantomima, slikanje, kolaži. kreiranje tekstova, jer će na taj način najbolje iskazati svoja osjećanja. Neke vjeronaučne nastavne sadržaje lakše je realizirati likovnim nego verbalnim izrazom. Kako psiholozi kažu na taj se način objedinjuju glava, srce i ruka te se postiže najbolji način aktivnog učenja. Likovnim izrazom se vjerski sadržaji usvajaju ne samo na intelektualnoj nego i na doživljajnoj razini. Doživljaj u nastavi vjeronauke se najbolje iskazuje kroz razne forme dječijeg samoizražavanja, a tu su boja (bojenje ima ulogu oblikovanja ličnosti a treba i poticati aktivnost, individualnost i cjelokupni odgoj i obrazovanje učenika), muzički izraz i pokret neizostavani. Ovdje opet podvlačim da naše određenje prema slici i muzici moramo podrediti didaktičkoj strategiji kojom ćemo nastavu vjeronauke približiti i učiniti zanimljivijom djeci.

RADNI LIST U NASTAVI VJERONAUKA

Kritičko-komunikativna didaktika protežira otvoreno planiranje nastave i maksimalno angažiranje učenika. Vjeronaučna nastava u tom pogledu ima ogromne mogućnosti svojim raznolikim sadržajima i formama rada. Nastavni koncept otvorenog kurikuluma zagovara samoaktivnost učenika, a za takvu nastavu opet je zornost temeljni princip.

Zornost u nastavi omogućuju nastavna sredstva i nastavna pomagala. Neki pedagozi razlikuju zorna sredstva koja služe poučavanju od radnih sredstava i sredstava učenja kojima učenici stječu znanja. U ovu zadnju grupu možemo svrstati i radne listiće koji se sve više koriste u vjeronaučnoj nastavi.

Radni list u nastavi vjeronauke potiče učenike da sagledaju problem i da na taj način aktivno stječu nova znanja. Multifunkcionalni radni list može biti nadomjestak udžbenika ili baždarenog testa znanja za vjeronauku. Osnovni je smisao da se njime:

- dojmovi pretvaraju u slike,
- ilustriraju određeni sadržaji,
- tumači neka slika,
- dopunjavaju, uređuju, ispravljaju pojedine informacije,
- samostalno evaluiraju pojedine informacije,
- obrađuje, proširuje ili sažima neki tekst.

Zornost u nastavi vjeronauke se također postiže i pravilnim korištenjem školske table.

Zato navodimo neke mogućnosti upotrebe školske table:

- na njoj se pišu ključne riječi, pojmovi i teze o pojedinom nastavnom sadržaju,
- strukturiraju i vizualiziraju procesi učenja,
- zadaju domaći zadaci,
- služi za mobilizaciju učeničke pažnje,
- za provjeru učeničkih znanja.

Da bi tabla dojmila učenika i mobilizirala njihovu pažnju, nastavnik bi trebalo da piše čitko i razumljivo.

Zornost podrazumijeva cjelovito osjetno doživljavanje, jer se na taj način intenziviraju sve kognitivne funkcije - pamćenje, mišljenje, mašta, emocije... Predočavajući različite vjeronaučne sadržaje zornim didaktičkim

sredstvima i pomagalima ne samo da dolazi do osjetnog doživljavanja, nego se pritom mobilizira učenička pažnja, razvija interes i pobuđuju emocije. Zornost se može primjenjivati na svim oblicima nastavnih sati i na svim etapama spoznaje, ali je prvenstveno potrebno da obradu novih nastavnih sadržaja potkrijepimo zornim sredstvima i pomagalima.

Na kraju umjesto zaključka iznosimo promišljanje J.A. Komenskog o zornosti u nastavi: "A kako je čulo najpouzdaniji pomoćnik pamćenja, to će se ovim čulnim dokazima postići to da će se znati za sva vremena ono što se zna. I zaista, ako sam jednom okusio šećer, ili vidio kamilu, ili čuo slavuju kako pjeva, ili bio u Rimu i razgledao ga (dabome, pažljivo), to ostaje stalno u pamćenju i ne može se nikad izbrisati... Izvjesno je da svako od nas može lakše i trajnije zapamtiti što je nosorog ako ga je jednom vidio uistinu (ili bar na slici); i da pouzdanije zna priču o događaju u kome je sam učestovao nego kad bi mu se ispričala šest stotina puta, ako nije bio prisutan... Jer nije bez svrhe ono što pričaju stari kako su u Eskulopovu hramu po zidovima bili ispisani svi propisi iz cjelokupne medicine, koje je napisao Hipokrat kad se jednom krišom uvukao u hram. A i Bog je ovu veliku pozornicu svijeta svuda ispunio šarenim "statuama i slikama" kao živim crtama svoje mudrosti i hoće njima da nas pouči." (Velika didaktika, str. 139.). **m**